

УДК 37.015+93

Марина Селуянова

НАУКОВА ОРГАНІЗАЦІЯ ПРАЦІ ШКОЛЯРІВ У ДОСЛІДЖЕННЯХ УЧЕНИХ-ПЕДАГОГІВ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Актуальність дослідження: Організованість – ціннісна особистісна якість, необхідна для успішної діяльності людини в усіх сферах життя. Організованість у навчальній роботі передбачає сформованість ряду умінь, що забезпечують швидке включення школярів у навчальну діяльність, їх уміння діяти цілеспрямовано, орієнтуючись у часі, попередньо обмірковуючи послідовність і способи виконання завдання. Оволодіння цими уміннями – процес складний і тривалий, відомий також як наукова організація праці. Наукова організація праці (далі – НОП) – це, передусім, створення умов продуктивної праці, ключ до досягнення максимальних результатів діяльності з найменшими витратами часу, сил та засобів.

Виходячи із тлумачення понять «організація», «науковий», «економний», «оптимальний», «праця», «раціональний» [5, с. 319, 368; 8, с. 127, 279, 356, 382], наукова організація будь-якої праці, на нашу думку, являє собою цілеспрямовану діяльність, яка якнайкраще відповідає певним умовам і потребує фізичної, розумової енергії, ґрунтується на принципах науки відповідно до її вимог, а також вимог розуму, логіки, і характеризується організованістю, планомірним упорядкуванням, внутрішньою дисципліною, ощадливим використанням людських і матеріальних ресурсів.

У вирішенні проблем якості навчання і виховання школярів насамперед потрібне удосконалення організаційних форм і методів навчально-виховної роботи; удосконалення самого учня, зокрема, розв'язання проблем НОП школяра. Зазначимо, чим вищий рівень організації діяльності школярів тим більше його виховне значення.

Протиріччя між безперервно зростаючим обсягом змісту шкільної освіти та відсутністю узагальненого досвіду організації праці учнів, форм і методів його практичного засвоєння і зумовлюють актуальність нашого дослідження.

Цікавий і корисний для сьогодення досвід вирішення проблем наукової організації праці знаходимо в історії зарубіжної та вітчизняної педагогіки.

Важливий внесок у розвиток та становлення наукової організації праці зробили А. Анастасієв, В. Анрі, А. Біне, О. Віреніус, Ф. Ерісман, І. Сікорський. У виданнях дореволюційного періоду висвітлено переважно окремі санітарно-гігієнічні, психологічні, дидактичні аспекти організації праці учнів на наукових засадах. У 20-х роках ХХ ст. активізувалися загальнотеоретичні та прикладні дослідження з наукової організації праці

(Й. Бурдяньський, М. Вітке, О. Гастев, О. Єрманський, П. Керженцев, В. Підгаєцький). Ґрунтовністю й прогностичністю характеризується науково-педагогічний доробок О. Гастева у галузі професійної підготовки кваліфікованих робітників на засадах наукової організації праці [2].

Теоретичне осмислення проблем наукової організації праці учнів здійснено у працях Н. Крупської, П. Блонського, С. Шацького [1; 3; 9]. Широкий спектр проблем наукової організації праці в школі відображено у монографії М. Черпінського [9], у якій автором схарактеризовано сутність, принципи і методи досліджень НОП, а також окремі особливості планування й програмування праці у школі, умови навчальної і викладацької діяльності.

Різні аспекти наукової організації педагогічної праці у радянський період, а також організаційно-методичні засади психопедагогіки знайшли відображення у творчому доробку І. Раченка [6; 7]. Він проаналізував витоки НОП педагога, бюджет часу вчителя, шляхи і засоби раціоналізації педагогічної праці, а також питання стимулювання праці вчителя. Особливу увагу приділив джерелам прихованих резервів в організації праці педагогів, серед яких виокремив удосконалення системи роботи з педагогічними кадрами, розвиток педагогічної творчості, боротьбу з педагогічним консерватизмом.

Мета нашої статті полягає у розкритті особливостей наукової організації праці школярів у доробку вітчизняних вчених першої третини ХХ століття.

На початку 20-х років у нашій країні було розпочато рух за наукову організацію праці. Для досліджень, розвитку та впровадження НОП в 1920 р. було створено Центральний інститут праці (далі – ЦІП). Його очолив О. Гастев. Окрім філіалів ЦІП було створено безліч лабораторій НОП. У січні 1921 р. у Москві було проведено I Всеросійську конференцію з питань НОП. Одним з активних пропагандистів НОП того часу був П. Керженцев. Він був організатором та керівником ліги «Час», пізніше перетвореної у товариство «Ліга НОП». В 1925 році у Харкові відбулася конференція вишів України, присвячена розвитку НОП у навчальних закладах. На той час питання НОП у школі постійно висвітлювалися на сторінках періодичної педагогічної преси. Співробітники Всеукраїнського інституту праці (ВУІП) трактували НОП як прикладну дисципліну й наголошували на тому, що вона перебувала «у стадії виникнення й початкового оформлення».

Засновником та популяризатором наукової організації праці у школі по праву можна вважати Н. Крупську. Професія педагога, зазначала вона, є однією з шляхетних у нашій країні. Для того, щоб будувати нове суспільство, пише Н. Крупська, «потрібно виховати нове покоління». Уточнюючи сенс поняття «виховання», вона говорить: «Виховання повинно полягати в тому, щоб організувати життя дітей таким чином, аби

в його основу було покладено колективну різнобічну працю, освітлену світлом науки» [3, с. 87]. Саме «праця освітлена світлом науки» і означає, перш за все, науково організовану працю.

Н. Крупська вважала, що школа повинна готувати людей однаково готових як до розумової, так і фізичної праці, людей таких, які вміють пристосовуватися до безперервно мінливих умов виробництва, що накладають відбиток своєї індивідуальності саме на працю. Вона вимагала навчати учнів умінню спостерігати, перевіряти свої спостереження дослідним шляхом, застосовувати дані науки до буденної праці.

Без перебільшень можна сказати, що значна частина робіт Н. Крупської присвячена питанням раціональної організації праці як педагога, так і учнів. Вона підготувала ряд рекомендацій щодо впровадження основ НОП у практику роботи школи. Сюди, перш за все, відносяться такі статті, як «Пам'ятка з НОП для школи та юних піонерів», «Шкільне самоврядування та організація праці», «Організаційний та виховний вплив школи», «Потрібно берегти свій та чужий час», «Трудова школа та наукова організація праці». В них докладно розкрито зміст НОП школяра у відповідності з віковими особливостями, визначено форми, методи, прийоми учіння учнів; як потрібно будувати життя та працю. Ці думки вона конкретизує у своїх листах до піонерів і школярів, радить їм як вчитися, працювати, грати, спілкуватися. «Потрібно кожному піонеру, – пропонувала Н. Крупська – завести собі зошит, де кожен день записувати по часам та хвилинам, куди витрачає свій час, скільки часу в нього йде на навчання, на працю, на суспільну роботу, на відпочинок, на сон. Скоро він побачить, як часто витрачає свій час даремно, що потрібно інакше розподіляти свій час» [4, с. 644]. Н. Крупська наполегливо вимагала від школи виховувати в учнів організаційні знання та уміння. «Питання організації всього життя школи – організація занять, праці, відпочинку дітей – повинні бути в центрі уваги педагога» [4, с. 181]. Н. Крупська вважала, що «правильно організована праця – найкращий вихователь» [4, с. 181].

Цінні положення з питань наукової організації праці в школі знаходимо в працях П. Булонського.

Вихідна позиція П. Булонського про те, що «школа – організація не тільки навчання, а й усього життя дитини», актуальна й до тепер. Як вчений-педагог і психолог, П. Булонський одним із перших приступив до глибокої теоретичної розробки проблем НОП. Уже в 1922 р. вийшла його книга «Азбука праці», написана як популярний нарис основних проблем та принципів теорії праці. Особливої уваги заслуговує стаття П. Булонського «Організація праці як навчальний предмет у школах другого ступеня». Її основні думки є подальшим розвитком і конкретизацією ідей, викладених ним в праці «Трудова школа», та тісно пов'язані зі змістом брошури «Азбука праці». В цій статті автор доводить педагогічну та політичну

цінність введення до навчального плану школи другого ступеня організації праці як особливого предмета.

Вказуючи на важливість правильної організації праці, П. Блонський писав: «Саме в організаційному моменті проявляються та розвиваються такі цінні якості, як творчість, ініціатива, розрахунок, кмітливість, обачність, потреба в знаннях та в їх шуканні. Саме при організації праці потрібно в максимальній мірі залучення різноманітних знань. Успішно та природно відбувається в цей час виховання розуму та цінних якостей характеру, наукове орієнтування діяльності. Таким чином, організація праці є надзвичайно цінним педагогічним предметом» [1, с. 330]. Так, П. Блонський коротко, але переконливо показує виховне значення організації праці.

Певний внесок у вирішення проблем НОП у школі зробив С. Шацький. Він пропонував йти шляхом безперервного удосконалення навчально-виховного процесу й теоретично узагальненого накопиченого досвіду. С. Шацький розумів, що на початку свого шляху радянська школа не може піднятися до вищого рівня НОП, саме тому ставив питання лише про раціоналізацію всієї шкільної праці та наведення елементарного порядку. «Ми говоримо про трудову школу не лише як школу розумової праці, – підкреслював він, – не тільки як про школу, яка застосовує фізичну працю як метод викладання, яка вводить у себе майстерні різноманітної ручної праці, а як про трудову школу, яка повинна вивчати трудову діяльність» [10, с. 11]. Це і є вихідним положенням С. Шацького у питаннях організації шкільної роботи. Ці положення глибоко і всебічно розглядаються ним у таких працях, як «Про те як ми вчимо», «Потрібно навчати дітей умінню працювати», «Про кількість та якість шкільної праці», «Про раціоналізацію занять у школі», «Облік – основа метода», «Раціоналізація шкільної праці» та ін.

Цінними для нашого дослідження є основні ідеї та погляди О. Гастева. З 1921 по 1938 роки він очолює Центральний інститут праці (ЦІП). Свої наукові ідеї та погляди реалізує в працях ЦІП. О. Гастев справедливо зазначав: «Ми проводимо на роботі кращу частину свого життя. Потрібно ж навчитися так працювати, щоб робота була легкою і щоб вона була постійною життєвою школою» [2]. Так, першим програмним документом інституту були шістнадцять правил роботи та організації праці, які сформульовані у книзі «Як треба працювати»:

1. Спочатку продумай всю роботу досконально. Перш ніж починати роботу, варто зрозуміти, навіщо її робити, сформулювати в голові свого роду модель виконання.
2. Приготуй весь потрібний інструмент і пристосування. Без його наявності праця неможлива.
3. Прибери з робочого місця все зайве, видали бруд.
4. Інструмент розташовуй у суворому порядку.

5. Під час роботи шукай зручного положення тіла: спостерігай за своєю поставою, по можливості сідай; якщо стоїш, то ноги розставляй, щоб була економна опора.
6. Налаштуватися на роботу. Підготувати себе і поступово починати. Саме поступово, щоб не заважала втома.
7. Працювати треба якомога рівніше, щоб не було припливу і відпливу.
8. Не працюй до повної втоми. Роби рівномірний відпочинок.
9. Під час роботи не їж, не пий, не кури. Роби це в твої робочі перерви.
10. Не треба відриватися в роботі для іншої справи.
11. Працюй рівно, робота нападами, зопалу псує і роботу, і твій характер.
12. Якщо робота не йде, не хвилюйся: треба зробити перерву, заспокоїтися і знову за роботу.
13. Корисно в разі невдачі роботу перервати, навести порядок, прибрати робоче місце, облюбувати його і знову за роботу.
14. При вдалому виконанні роботи не намагайся її показувати, краще потерпи.
15. У разі повної невдачі – легше дивися на справу, спробуй стримати себе і знову розпочати роботу.
16. Закінчивши роботу, прибери все до останнього цвяха, а робоче місце вичисти.

Одним із конкретних інструментів виховання НОП в побуті була хроно-карта, яку запровадив О. Гастев. Вона виступала своєрідним обліковим документом для запису бюджету часу. Облік часу, на думку О. Гастева, виховує ощадливість, дисциплінованість, здатність планувати свій робочий день, підвищує загальну культуру людини. Для науки його користь у тому, що він розкриває «соціальний кістяк» праці і повсякденної діяльності людей.

Опубліковані праці О. Гастева мають своє практичне і наукове значення і сьогодні, а книга «Як треба працювати» є практичним вступом у науку організації праці.

Таким чином, питання наукової організації праці завжди знаходилися у полі зору вітчизняних науковців. У 20–30-ті роки НОП учнів формували на основі загальної наукової організації праці, оскільки її принципи та методи не були ще чітко сформульовані. У 60–80-х роках, коли знову значно підвищився інтерес до цього питання, в основу вирішення проблеми було покладено дидактичний підхід. Розроблялися також різноманітні пам'ятки, поради та рекомендації. Сьогодні наукова організація праці школярів розглядається як складова частина наукової організації праці взагалі, як основа формування організованості людини. Подальших досліджень потребують питання наукової організації праці

учнів з урахуванням запровадження сучасних інформаційних технологій, організації дистанційного навчання тощо. Однак теоретичний і практичний наробок з цього питання попередніх поколінь буде міцним підґрунтям для подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Блонский П. П. Избранные педагогические произведения / П. П. Блонский. – М. : АПН РСФСР, 1961. – 695 с.
2. Гастев А. К. Как надо работать: практическое введение в науку организации труда / А. К. Гастев ; [под общ. ред. Н. М. Бахраха и др. ; Центр. Ин-т труда]. – М. : Экономика, 1966. – 471 с.
3. Крупская Н. К. Педагогические сочинения : в 11-ти т. / Н. К. Крупская ; под ред. Н. К. Гончарова [и др.]. – М. : Акад. пед. наук, 1957–1963. Т. 2. – 1958. – 735 с.
4. Крупская Н. К. Педагогические сочинения : в 11-ти т. / Н. К. Крупская ; под ред. Н. К. Гончарова [и др.]. – М. : Акад. пед. наук, 1957–1963. – Т. 5. – 1959. – 688 с.
5. Ожегов С. И. Словарь русского языка: Ок. 57 000 слов / С. И. Ожегов ; под. ред. Н. Ю. Шведовой. – 20-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз., 1988. – 750 с.
6. Раченко И. П. Научная организация педагогического труда / И. П. Раченко / научный редактор В. П. Боголепов. – М. : «Педагогика», 1972. – 320 с.
7. Радченко И. П. НОТ учителя / И. П. Раченко. – М. : Просвещение, 1982. – 208 с.
8. Тлумачний словник сучасної української мови: Близько 50 000 сл. / уклад. І. М. Забіяка. – К. : Арій, 2007. – 512 с.
9. Черпінський М. В. Наукова організація праці в школі / М. В. Черпінський. – К. : Рад. шк., 1972. – 126 с.
10. Шамкий С. Т. Педагогические сочинения : в 4 т. / С. Т. Шацкий ; [под ред. И. А. Каирова и др.] ; Акад. пед. наук РСФСР. – М. : Просвещение, Т. 3. – 1964. – 328 с.